

שביעית היכן היא?

R' Mordechai Torczyner – torczyner@torontotorah.com

קדושה ראשונה (עולי מצרים)

א. ויקרא כה:ב

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לַד':

ב. ערכין לב ע"ב

מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה

ג. ספרא בהר פרשה א עד פרק א

"כי תבאו" יכול משבאו לעבר הירדן תלמוד לומר "אל הארץ", ארץ המיוחדת. יכול משבאו לעמון ומואב? תלמוד לומר "אשר אני נותן לכם" ולא עמון ומואב.

ד. ספרי דברים רצט

"לתת לנו"... רבי שמעון אומר פרט לעבר הירדן שנטלתו מעצמך.

ה. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד:כח

עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים.

ו. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כח

ואפשר לדחוק דסד"א שנחמיר בארצות אלו כדי שלא יבואו להקל בהם בעבודה כיון שאינם מעיקר א"י מה שאין כן בשאר ארצות שהחזיקו עולי מצרים אחר שעברו את הירדן שנתקדשו בקדושה ראשונה מיהת דלא אתו לאקולי בהו לכך אמרי דסוף סוף אין ראוי שיהיו חמורין יותר מהם וזהו שכתב מא"י שהחזיקו בה וכולי דוק ותשכח.

ז. ערכין לב ע"ב

דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" - בזמן שכל יושביה עליה, ולא בזמן שגלו מקצתן...

ח. שו"ת יחיה דעת ב:יא

ט. דברים ב:כד

קומו סעו וְעָבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנוֹן רְאֵה נִתְּתִי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מְלֶךְ־הַשְּׁבֹטִים הָאֵמֹרִי וְאֶת־אֲרָצוֹ הַחֵל רֶשֶׁת וְהִתְגַּר בּוֹ מִלְחָמָה:

י. יהושע יב:א-ב

ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל ויך את ארצם בעבר הירדן מזרקה השמש מנחל ארנון עד הים הרמון וכל הערבה מזרקה: סיחון מלך האמרי היושב בקשבון משל מערוער אשר על־שפת־נחל ארנון ותוף הנחל נחצי הגלעד ועד יבק הנחל גבול בני עמון:

יא. במדבר כא:כג-כו

ולא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֵבֶר בְּגִבּוֹל יַאֲסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל הַמְּדַבְּרָה וַיָּבֵא יְהִצְהוּ וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חֶרֶב וַיִּירֹשׁ אֶת־אֲרָצוֹ מֵאַרְנוֹן עַד־יַבֵּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: וַיִּסַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל־הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיָּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֵמֹרִי בְּקֻשְׁבוֹן וּבְכָל־בְּנֵי־הַיָּם: כִּי חֻשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מְלֶךְ הָאֵמֹרִי הוּא וְהוּא נִלְחָם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּסַּח אֶת־כָּל־אֲרָצוֹ מִיַּדוֹ עַד־אַרְנוֹן:

יב. משנה מסכת ידים פרק ד משנה ג

בו ביום אמרו עמון ומואב מה הן בשביעית? גזר ר"ט מעשר עני וגזר ר"א בן עזריה מעשר שני. א"ר ישמעאל, אלעזר בן עזריה עליך ראייה ללמד, שאתה מחמיר, שכל המחמיר עליו ראייה ללמד! אמר לו ר"א בן עזריה ישמעאל אחי, אני לא שניתי מסדר השנים, טרפון אחי שינה ועליו ראייה ללמד!

השיב ר"ט מצרים חוץ לארץ עמון ומואב ח"ל, מה מצרים מעשר עני בשביעית אף עמון ומואב מעשר עני בשביעית!

השיב ר"א בן עזריה בבל ח"ל עמון ומואב ח"ל מה בבל מעשר שני בשביעית אף עמון ומואב מעשר שני בשביעית!
אמר ר"ט מצרים שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה בשביעית, אף עמון ומואב שהם קרובים נעשים מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליהם בשביעית!
אמר לו ר"א בן עזריה, הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות, קובע אתה את השמים מלהוריד טל ומטר שנאמר (מלאכי ג') "היקבע אדם אלקים כי אתם קובעים אותי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה!"
א"ר יהושע הריני כמשיב על [בשביל] טרפון אחי, אבל לא לענין דבריו: מצרים מעשה חדש ובבל מעשה ישן, והנדון שלפנינו מעשה חדש, ידון מעשה חדש ממעשה חדש ואל ידון מעשה חדש ממעשה ישן. מצרים מעשה זקנים ובבל מעשה נביאים, והנדון שלפנינו מעשה זקנים, ידון מעשה זקנים ממעשה זקנים ואל ידון מעשה זקנים ממעשה נביאים.
נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. וכשבא ר' יוסי בן דורמסקית אצל רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום? אמר לו נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. בכה רבי אליעזר ואמר (תהלים כה) "סוד ד' ליראיו ובריתו להודיעם!" צא ואמור להם אל תחושו למנינכם, מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית!

יג. מה הן ארצות "עמון ומואב" במשנה ידים?

- רש"י – עמון ומואב נכבש ע"י סיחון ועוג, ועולי מצרים כבשום מן סיחון ועוג
- תוס' I – עמון ומואב שלא נכבש ע"י סיחון ועוג ועולי מצרים
- תוס' II – עמון ומואב נכבש ע"י סיחון ועוג, ועולי מצרים כבשום מן סיחון ועוג, אבל לא נתקדש אלא ארץ סיחון ממש

יד. רש"י מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

נמנו וגמרו - והתקינו שיהו ישראל הזרין בעבר הירדן, במה שכבשו מסיחון ועוג, ארץ עמון ומואב.

טו. משנה מסכת שביעית פרק ו משנה א

שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד:

טז. משנה שביעית ט:ב

שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל...

יז. תוספות מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית... והקשה ר"ת דאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים דף נב: ושם) שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל, ועבר הירדן היינו ארץ סיחון ועוג!...
ותירץ ר"ת דיש לחלק דהכא בעמון ומואב דלא כבשו סיחון ועוג [ואז גם לא עולי מצרים], ולא נתקדשו כלל בקדושת הארץ. ועוד מתרץ דלא קידשה עבר הירדן רק לארץ סיחון ממש אבל מה שכבש מעמון לא נתקדשה.

יח. רמב"ם הלכות תרומות פרק א:ה

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא.

ארצות שנכבשו ע"י עולי מצרים ועולי בבל

יט. כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כח

ומ"ש רבינו "וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרים באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורים [מארץ ישראל שהחזיקו בו עולי מצרים]" כתב עליו הראב"ד, "מה היה צריך להביאו מק"ו? הרי לא החזיקו עולי בבל!" עכ"ל. וי"ל דאין אנו יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקידושין פרק האומר:

כ. ר' יהוסף שווארץ, תבואות הארץ פרק א' (עמודים כ-כא)

לפי דעתי תחום עולי מצרים אינו תלוי בכבוש כי אם מצות ודבר ד' בפרשת אלה מסעי הוא מגביל, וא"י נקראת אף מקומות שלא כבשו. מה שאין כן בתחום עולי בבל עזרא ובני דורו שאצמם הכל תלוי בכבוש ובחזקה, שכבוש ובחזקה הם מגבילים, והמקומות שלא כבשו ולא החזיקו בהם נשאר כחוזן לתחום ואינו בכלל הארץ. ודוקא מה שנכבש בזמן ההוא, אבל מה שלא כבש עזרא ובני דורו, אף שנכבש אחר כך בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדומה, נשאר בכלל חו"ל ואינו נחשב בכלל תחום עולי בבל...

וראיה לדברי השני שידוע מש"ס ומירושלמי וממדרשים שעכו וקסרין וצור וצידון אשקלון וכל ארץ אדום ורבים כאלה לא כבשו עולי בבל, ר"ל עזרא ודעימיה. ומצאנו בספרי מכב"י ובספר יוסיפון שהחזיקו באלה מלכי החשמונאים ומלכי הורדוס. וא"כ בכלל תחום עולי בבל יהיה אם נקרא כיבוש עולי בבל גם מה שנכבש אחר עזרא, וזה ודאי אי אפשר לומר, הלא הירושלמי ותוספתא וספרי מונים כל המקומות שמקובל אצלם שהם מכיבוש עזרא ולא הזכירו אלה שזכרתי לעיל שנכבשו ממלכי החשמונאים. אלא ברור שלא נקרא כיבוש עולי בבל כי אם מה שכבש עזרא דוקא, וקדשם בקדושה שניה, כמו שכתב הרמב"ם.

כא. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד: כו

כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה ומהנהר ומאמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית.

כב. ר"ש מסכת שביעית פרק ו משנה א

לא נאכל - לאחר שביעית בלא ביעור ולא נעבד בשביעית:

ארצות שנכבשו רק ע"י עולי מצרים, לא ע"י עולי בבל

כג. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו

ורבינו פי' במשנה "לא נעבד" ואם נעבד ע"י אחר אסור לאכול הצומח, ונאכל אבל לא נעבד" פי' שאסור לעבוד ואם נעבדה צריך לאכול כל הצומח בקדושת שביעית, ונאכל ונעבד" פי' שמותר לעבוד וגם הצומח אין צריך לאכול בקדושת שביעית. וגם לפי זה קשה דאפכא הוה ליה למתני!

ובמה שפי' כאן [משנה תורה] ניחא, דתרתני מילי נינהו ו"לא נאכל" היינו הספיחים הצומחין מאליהן, ו"לא נעבד" היינו איסור עבודה, וכל חדא מלתא באנפי נפשה היא.

כד. רמב"ן ויקרא כה: ז

ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנו חכמים במשנה (סוף תמורה) פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם... ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא. ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן. ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחת וכו' (שביעית פ"ט מ"ה). וכן משנת שלש ארצות לשביעית (שם פ"ו מ"א) דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד, כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה.

כה. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו

כל שהחזיקו וכו'. פ"ו דשביעית שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו בו עולי בבל מא"י עד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד ע"כ ופי' רבינו שמשון "לא נאכל" לאחר שביעית בלא ביעור ו"לא נעבד" בשביעית. וכן פירשה הרא"ש. ולפי' זה קשה מאי שנא שהחמירו במקום שהחזיקו עולי מצרים בעבודה ולא התמירו לחייב בביעור? ועוד קשה דאפכא מבעי ליה, "לא נעבד" היינו בשביעית והדר "לא נאכל" דהיינו לאחר שביעית בלא ביעור!

כו. גר"א, שנות אליהו לשביעית ו: א

"לא נאכל ולא נעבד" – דכתיב "ושבתה הארץ שבת לד'" זהו עבודת הארץ, ואחר כך כתיב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" זה לענין אכילת הפירות שיהו בקדושת שביעית.

כז. משנה למלך הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו

ובסברת הר"ש אני מסתפק במ"ש דכבוש מצרים נאכל לאחר הביעור, אם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית באכילתה או לא. ומן הסברא נראה דאין בו קדושת שביעית כלל, דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור, ודוחק הוא בעיני לחלק בין חיובא דביעור לחיובא דקדושת שביעית. אך מפשט דבריו נראה דדוקא לאכול אחר הביעור הקלו בכבוש מצרים אך לשאר דברים לא הקלו ויש בהם קדושת שביעית.

ארצות שהניחו עולי בבל לעניים

כח. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אלעזר בלוד, אמר לו: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמר ליה: נמנו וגמרו: עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. אמר לו: יוסי! פשוט ידיך וקבל עיניך! פשוט ידיו וקבל עיניו. ככה רבי אלעזר ואמר: סוד ד'

ליראיו ובריתו להודיעם. אמר לו: לך אמור להם: אל תחושו למניינכם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרבו: הלכתא למשה מסיני, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. תנא: לאחר שנתיישרה דעתו, אמר: יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן. וחזרו.

כט. רמב"ם הלכות תרומות פרק א:ה

והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות.

ל. חזון איש שביעית ג:יט

נראה שלא הניחו עולי בבל הכרכים שהניחו, אלא הכרכים ותחומן ולא יותר, שבקושי הניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ולא נהגו בזה מדת פזרנות. והלכך אין לנו אלא מה שאמרו בגמ' "בית שאן" אבל לא שדות סביבותיה חוץ לתחומה...

לא. חזון איש שביעית ג:כד

ובהל' שמיטה לא הזכיר רבנו אותן המקומות מפני שאין ידועות לנו, זולת בית שאן ואשקלון, וכבר הזכירן כאן בהלכות תרומות...

לב. כתובת רחוב <http://he.wikipedia.org/wiki/רחוב>

לג. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ו:א

"והטיבך והרכבך מאבותיך" ... אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו אבל אתם כיון שנכנסתם נתחייבתם אבותיכם לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב.

לד. רש"י מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

עמון ומואב הניחו מלקדשן כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית בלקט שכחה ופאה ובמעשר עני, לכך תקנו להן שיהו מעשרין מעשר עני...

לה. ר"י קורקוס הלכות תרומות פרק א הלכה ה

וראיתי מי שכתב שדעת רבינו לפרש כדי שיסמכו בספיחים, דמקום שנתקדש בקדושה שנייה אסורים גם הספיחים ומקום שלא קדשו מותרים הספיחים מיהת ויטלו אותם עניי דהפקר הם. עוד אפשר לומר לפי דרך זה דסמיכת עניים היינו שימצאו להשכיר עצמן לעשות בתלוש, דאילו מקום שנתקדש אין עושין אפילו בתלוש, וגם יכולין להשכיר עצמן לעשות גם במחובר בשדה של גוי דיש קנין לגוי באותם מקומות להפקיע מן השביעית. ולשון רבינו לא ניחא לי בהכי שכתב "והניחום כשהיו ולא פטרום מן תרומה אלא כדי שיסמכו עניים בשביעית", משמע דסמיכת עניים היינו מפני שהם פטורים מן התרומה.

לכך נ"ל דה"ק: פטרו אותם כדי שכשילכו שם העניים בשביעית שלא ימצאו בארצם לקט שכחה ופאה יתנו להם די צרכם, שכיון שכל השנים הם פטורים מן המעשרות לא ימנעו מליתן לעניים כל מחסורם בשביעית.

לו. תוספות מסכת חגיגה דף ג עמוד ב

עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית... והקשה ר"ת דאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים דף נב: ושם) שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל, ועבר הירדן היינו ארץ סיחון ועוג!...

ותירץ ר"ת דיש לחלק דהכא בעמון ומואב דלא כבשו סיחון ועוג [ואז גם לא עולי מצרים], ולא נתקדשו כלל בקדושת הארץ. ועוד מתרץ דלא קידשה עבר הירדן רק לארץ סיחון ממש אבל מה שכבש מעמון לא נתקדשה.

לז. חזון איש, שביעית ג:כד

והא דאמר חגיגה ג: דהרבה כרכים הניחו כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, היינו שלא תיקנו בהם דין שביעית כלל ומותר לחרוש ולזרוע כדי שיסמכו עליהם עניים. ואינו ענין להא דתנן פ"ו דשביעית "מכזיב ועד הנהר ועד אמנום", דהתם לא הניחו בשביל עניים אלא שלא נתישבו שם ישראל, וכמש"כ הר"מ בפירושו, והתם תיקנו שיהא נאכל ולא נעבד, אבל הניחו כרכים שמצאו לצורך תקנת עניים שלא גזרו עליהם שביעית כלל. וזו כונת רש"י שכי' שמותר לחרוש ולזרוע שם... וגם בדעת הר"מ צריך לפרש כן...